

ТІЛДІК КОММУНИКАЦИЯ: ҰСТАНЫМДАР МЕН ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕР

*Утегулова З. Н.¹, Оразбаева Ф. Ш.², Оразалиева Ә. Н.³, Шалқарбек Ә.⁴

*¹аға оқытушы, Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті Алматы, Қазақстан

e-mail: ziko_lady@gmail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3291-1442>

²педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: f_orazbaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7988-3023>

³педагогика ғылымдарының докторы, Қазақ тілі және түркітану кафедрасының профессоры, Назарбаев университеті, Астана, Қазақстан

e-mail: elmira.orazaliyeva@nu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-3428-1950>

⁴3-курс PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: aikerimshalkarbek@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5602-910X>

Аңдатпа. Мақалада тілді меңгерудің ұстанымдары мен құзыреттіліктер жүйесін зерделеудің маңызы және коммуникативтік қызметтің тілдің қолданбалы сипатын қалай жүзеге асыратыны туралы сөз қозғалады. Сонымен бірге коммуникация барысында сөздерге қатысты мағыналарды қабылдау, оларды игеру, түсінікке қатысты ойлар мен когнитивті ерекшеліктерін есепке алу, өз ойларын, пікірлерін әртүрлі өмірлік жағдайларда білдіру дағдыларын қалыптастыру, коммуникативтілікке қатысты міндеттерді шешу, белгілі бір жағдаятқа арналған мақсаттарын іске асыру арқылы тіл заңдары мен нормаларын орынды пайдалану мәселелері талқыланады.

Зерттеудің алға қойған мақсаты – коммуникативтік мақсатты көздейтін ұстанымдар мен құзыреттіліктерді айқындау және оны қазақ тілін меңгерудегі маңыздылығы.

Зерттеу жұмысымыздың ғылыми маңыздылығы өзгетілді аудиторияда қазақ тілін үйретудің ұстанымдары мен құзыреттіліктерінің сәйкес болуы және қазақ тілін оқытудың нәтижелі болуына ақпараттық, коммуникативтік проблемаларды шешу және лингвомәдениеттанымдық құзіреттіліктерді қалыптастыру ерекше ықпал ететіндігі айқындалып, қазақ тіл біліміндегі когнитивті лингвистика, лингвомәдениеттану, коммуникативтік-прагматика бағыттарына өзіндік үлесін қосады. Тілдік құзыреттіліктің ғылыми маңыздылығына келетін болсақ, лингвистика, психология, білім беру және әлеуметтану салаларында тілдің қарым-қатынастағы, мәдени экспрессиядағы және когнитивті дамудағы рөлін зерттейтін көптеген зерттеулер жүргізілді. Бұл зерттеулер әртүрлі салалардағы тілдік құзыреттіліктің маңыздылығын көрсетеді және тілді және оның қоғамдағы рөлін түсінуге көмектесті.

Практикалық құндылығы – лингвистикада тілдік қатынас аясында өзара пікір алысудың, ой алмасудың амалдарын функционалдық, коммуникативтік-прагматикалық, когнитивтік, лингвомәдени аспектіде ғылыми тұрғыдан қарастыруда маңызы зор. Ол тілді оқытудың дидактикалық ұстанымдары мен білім алушы игеретін құзыреттіліктер жүйесін зерделеуді қажет етеді.

Зерттеудің негізгі әдістері мен тәсілдері – сипаттамалық, жинақтау, топтастыру, тілдік құралдарды қолдану.

Зерттеудің нәтижесінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру өзара ортақ бағыттары мен ұстанымдарынан туындаған жаңа бағыт болғандықтан өзгетілді аудиторияда қазақ тілін үйретудің ұстанымдары мен құзыреттіліктерінің сәйкес болуы және қазақ тілін оқытудың нәтижелі болуына ақпараттық, коммуникативтік проблемаларды шешу және лингвомәдени танымдық құзыреттіліктерді қалыптастыру ерекше ықпал ететіндігі айқындалды. Жұмыс нәтижелерінің практикалық маңызы тіл үйренушілердің коммуникативтік құзыреттіліктерді меңгеруі үшін тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым, тілдесім әрекеттері кешенді түрде қамтылуы тілді деңгейлеп оқытудың сапасын әлемдік деңгейге сай болып, тілді үйренуді жеңілдетеді. Сондықтан тілді меңгерудің ұстанымдары мен құзыреттіліктер жүйесін зерделеуде осы процестердің маңызы зор.

Тірек сөздер: тіл білімі, сөйлеу аппараты, морфема, коммуникативтік бірлік, жағдаят, заңдылықтар, жүйе, ұстаным

Негізгі ережелер

Тілді үйрену үшін білім алушы тіл көрсеткіштері мен сөйлеу кезінде қолданылатын бірліктердің үйлесуіне қарай заңдылықтарды білуі, тілдік құралдарды қолдану тәсілдерін меңгеруі керек. Сонымен қатар қазақ тілін оқытудың нәтижелі болуына ақпараттық, коммуникативтік, проблемалардың шешімін табу және лингвомәдени танымдық құзыреттіліктер ықпал етеді.

Кіріспе

Адамзат баласының өміріндегі ең күрделі құбылыс – тілдік қатынас, яғни тілдік коммуникация. Тілдік коммуникация дегеніміз – адамдардың тіл арқылы бір-бірімен пікірлесуі, түсінісуі, ой алмасуы. Тілдік пікірлесім – сөйлеу құралдарын пайдаланып, ойды жарыққа шығару.

Тіл – сөйлеу құралдарының тұтас бір жүйесі. Сондықтан сөйлеу мен сөйлеу әрекеттерін, олардың түрлерін жан-жақты меңгергенге дейін ойды белгілі бір тілде жеткізу мүмкін болмайды.

Сөйлеуді меңгеру – білім алушыны ауызша және жазбаша айтқысы келетін нәрсені басқа адамға түсінікті етіп жеткізу тәсілдеріне үйрету.

Сөйлеуді үйрену – күнделікті өмірімізде болатын жағдайларға байланысты өз ойлары мен пікірлерін тұжырымдау; сөйлемдер арқылы түсінікті түрде білдіру арқылы осы ойды сөзбен жеткізу әдістерін меңгеру [1, 226.].

Білім алушының тіл құралдары мен бірліктерін, олардың қарым-қатынас формаларын түзе алуына байланысты. Адресант тілдік бірліктерді бір бірден есте сақтауды емес, оларды біріктіру, бір-бірімен өзара байланыстыра қолдану заңдылықтарын іс жүзінде түсінуді және қажет болған жағдайда оларды өз бетінше қолдануды үйренуі керек. Бұл дегеніміз тілдегі сөздердің қоры мен грамматикалық ерекшеліктерін бір уақытта игеруді және санада пайда болатын ұғымды сөйлемге айналдыруды қажет етеді. Осы күрделі үдерістердің барлығы (ойдағы тұжырымдама, ойды сөзбен жеткізу, сөздерді байланыстыру және сөйлем құрастыру) бір уақытта орындалады. Осылайша,

білім алушының екінші адаммен тілдік қарым-қатынасқа түсуге, оған түсіністік пен дұрыс сөйлеуді жеткізуге мүмкіндігі бар.

Тілдің дыбыстық және грамматикалық белгілері, сөздер мен фразеологизмдер, сөйлемдер тілдік бірліктер ретінде тілді оқыту жүйесіне енгізілген. Тілді оқыту тіл туралы ғылымның тарихи қалыптасқан салаларын және олардың заңдарын оқытуды, тілдің ішкі құрылымы мен тұрақты тұтастығын, олардың барлық ерекшеліктерін сақтауды қамтиды.

Тілді оқыту – білім алушылардың назарын тілдің жүйелік ерекшелігіне аудару. Мұнда тілдің жүйелік табиғатын бейнелейтін фонетика, лексика, грамматика бөлімдері коммуникативті мақсатқа жету үшін олардың барлық заңдарын сақтай отырып, бір-бірімен тығыз байланыста зерттеледі [2].

Зерттеу жұмысымыздың ғылыми маңыздылығы өзгетілді аудиторияда қазақ тілін үйретудің ұстанымдары мен құзыреттіліктерінің сәйкес болуы және қазақ тілін оқытудың нәтижелі болуына ақпараттық, коммуникативтік проблемаларды шешу және лингвомәдениеттанымдық құзыреттіліктерді қалыптастыру ерекше ықпал ететіндігі айқындалып, қазақ тіл біліміндегі когнитивті лингвистика, лингвомәдениеттану, коммуникативтік-прагматика бағыттарына өзіндік үлесін қосады. Тілдік құзыреттіліктің ғылыми маңыздылығына келетін болсақ, лингвистика, психология, білім беру және әлеуметтану салаларында тілдің қарым-қатынастағы, мәдени экспрессиядағы және когнитивті дамудағы рөлін зерттейтін көптеген зерттеулер жүргізілді. Бұл зерттеулер әртүрлі салалардағы тілдік құзыреттіліктің маңыздылығын көрсетеді және тілді және оның қоғамдағы рөлін түсінуге көмектесті.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Тілді таза тілдік күрделі құбылыс ретінде тек теориялық тұрғыдан оқыту білім алушыға ғылыми тұрғыдан жүйелі, терең білім берсе де, оны қарым-қатынас құралдарын есептеуде пайдалануға мүмкіндік бермейді. Мысалы, білім алушы дыбыстарды, олардың айтылымы мен жазылымын ажырата алады, бірақ бір тілде сөйлей алмайды; жеке сөздер, олардың аудармасы; сөз түбірі мен жұрнағы, сөз таптары; морфологиялық және синтаксистік талдау және грамматика ережелерімен танысады [3, 201 б.].

Білім алушы сөйлеу үшін сөйлеуде қолданылатын тілдік көрсеткіштер мен бірліктерді ресімдеу ережелерін білуі, тілдік құралдарды қолдану тәсілдерін меңгеруі керек.

Бұл тұста фонетикаға, лексика мен грамматикаға қатысты материалдар жеке-дара емес, бәрі де біртұтас сөйлем, адамның еркін ой-пікірін жасауға бағытталуы керек. Аталған салалардың ішкі құрылымдық жүйесі, олардың саны мен тәртібі ескерілмейді.

Мысалы, тілді оқытуда алдымен фонетикалық дыбыстар, одан кейін лексикалық бөліктер, одан кейін сөз таптары мен сөз құрамы, одан кейін буындар мен сөйлемдер, сөйлеуді үйретуде ең алдымен сөз (ол етістік болуы мүмкін), одан кейін дыбыстар беріледі. Оның сөзбен байланысы, оның басқа сөздермен байланысы және олармен байланысты грамматикалық ережелер жинақталады [5].

Сөйлеу барысында тілдік бірліктерден бұрын қатынас бірліктеріне, әсіресе олардың байланысу, қолданылу тәсілдеріне ерекше мән беріледі. Бұл тұста тілдің барлық ұсақ, үлкен, бөлек, күрделі бөліктері бір ғана ортақ мақсат – сөйлей білу, ойды жеткізе білу үшін жұмсалады. Адамдар арасындағы тілдік қатынас осылай жүзеге асады, әңгімелесу, диалог өз нәтижесін көрсетеді.

Сөйлеуді оқыту барысында қатаң талапқа сай лексикалық, фонетикалық, грамматикалық минимумдар мен сөздік материал іріктеледі. Олардың барлығы сөйлеуді үйренуге тікелей байланысты естеліктер [6, 87 б.].

Осыған байланысты тілдік материалдар біртұтас сөйлем (ауызша, ауызекі, лексикография) материалдарға айналып, жеке статусын жоғалтып, бір-бірімен тығыз байланыста қолданылады.

Сөйлеу құралдары мен материалдары сөйлеушінің мақсатына, қарым-қатынас мағынасына сәйкес таңдалып, жүйеге енгізіледі. Олардың мағыналық және қатынастық қасиеттері жиі ескеріледі. Сөйлеуге қатысты бірліктер қарым-қатынаста нақты жағдайларға сәйкес қолданылады және осы бағытта зерттеледі [7].

Сонымен бірге сөйлеу тілдік бірліктерді және оларды қолдану тәсілдерін меңгерумен қатар, адамның ойын түсінуді білдіретін кез келген құбылыстарды, құралдарды, ым-ишара мен ырғақтарды, қимылдарды меңгерумен қатар жүреді. Сөйлеу барысында олардың да өзіндік орны бар. Тілдік қарым-қатынастағы ең маңызды мәселе – бір адамның ойы мен сөзі екінші адамға түсінікті болуы, хабарды (ақпаратты) басқа адам қабылдауы және бұл адамның осы қабылдаудың әсерінен оған реакция жасауы немесе өзінің ойлар мен әсерлер [8, 17 б.]. Сөйлеудің жүзеге асуы үшін бұл заттардың барлығы (сөйлем бірліктері, олардың қатысы, қосымша құралдар, т.б.) біртұтас байланыста жұмсалып, барлығы бір мақсатқа жұмылдырылады.

Негізгі зерттеу әдістері мен тәсілдеріне сипаттау, жинақтау, топтастыру, тілдік құралдарды қолдану жатады.

Тілдік құзыреттілік бір бекітілген шкала емес екенін және жеке дағдылар мен тәжірибелерге байланысты өзгеруі мүмкін екенін ескеру маңызды. Тілді үйретуде тілдік құзыреттілікке қатысты жоғарыда айтылған ақпараттар мен материалдарды сұрыптай келе өз нұсқамызды ұсынамыз. Әрине, әркім тілді оқытуда тілдік құзыреттіліктің өз нұсқасын жасай алады. Төменде өзіміздің зерттеуімізден шыққан мысал келтірілген:

Оқу: тілдегі мәтіндерді оқу және олардың мағынасын түсіну қабілеті.

Сөйлеу: дұрыс айтылуымен және сөйлеу бұрылыстарымен тілде сөйлеу қабілеті.

Жазу: дұрыс грамматикалық құрылымдар мен сөздік қорын қолдана отырып, тілде жазу мүмкіндігі.

Ауызша аударма: мәтіндерді бір тілден екінші тілге ауызша аудару мүмкіндігі.

Жазбаша аударма: мәтіндерді бір тілден екінші тілге жазбаша түрде аудару мүмкіндігі.

Ана тілінде сөйлейтіндермен қарым-қатынас: әртүрлі жағдайларда ана тілінде сөйлейтіндермен тиімді қарым-қатынас жасау мүмкіндігі.

Мәдениет: мәдениетті, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды түсіну.

Ал тілдік құзыреттілігі бар оқыту әдістерін былайша топтастырдық. Тілдік құзыреттілікті дамыту үшін қолдануға болатын көптеген оқыту әдістері бар. Олардың кейбіреулері:

Қарқынды курс: студент қысқа уақыт ішінде көптеген тілдік тәжірибеге ие болады.

Онлайн оқыту: интернетті тіл үйрену үшін пайдалану, соның ішінде бейне сабақтар, интерактивті жаттығулар және виртуалды диалог.

Ана тілімен оқыту: тілді ауызша практикаға және контексте қолдануға көмектесетін нақты ана тілімен үйрену.

Технология арқылы үйрену: таңдаулы сәттерде мобильді қосымшаларды немесе тілді үйрену бағдарламалық жасақтамасын пайдалану.

Саяхат: тілді үйрену, ресми елге саяхаттау. Бұл күнделікті өмірде тілді қолданудың бай тәжірибесін алуға және жергілікті тұрғындармен қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға мүмкіндік береді.

Тәжірибеде тілді қолдану: сатып алу, мейрамханада тамақ тапсырыс беру, достарыңызбен кездесу және т. б. сияқты нақты жағдайларда тілді қолдану.

Мәдениет арқылы зерттеу: тіл қолданылатын елдің мәдениеті туралы білу тілді түсінуді жақсартуға және оны үйренуге деген ынтаны арттыруға көмектеседі.

Қызықты материалдарды қолдана отырып оқу: кітап оқу, фильм көру, тілде музыка тыңдау оқудың қызықты әрі пайдалы тәсілі бола алады.

Тілді тиімді үйрену үшін айырмашылықтарды біріктіру керек екенін есте ұстаған жөн.

Талқылау

Білім мазмұнында оқушының өміріне етене жақын, күнделікті өмір жағдайларын басшылыққа ала отырып айқындалған лексикалық, тілдік, қатысымдық-сөйлесімдік және мәдениетаралық қарым-қатынас бөлімдерінің бірлігі ая деп аталады [9]. Оқушының қазақ тілін меңгеру деңгейіне сәйкес лексикалық, тақырыптық және грамматикалық минимумдар мына аяларға ажыратылып беріледі: әлеуметтік-тұрмыстық ая, оқу-еңбек аясы, әлеуметтік-мәдени ая [10, 121 б.]. Білім мазмұны аяларын анықтауда тілдік ортадағы микрофактор, мезофактор, макрофакторлар басты критерий болып табылады.

Осы бағыттағы сөйлеу үдерісін меңгерту, негізінен, тілді оқытудағы басты ұстанымдар мен құзыреттіліктерді айқындай отырып, коммуникативтік мақсатқа байланысты жүзеге асырылады.

Коммуникативтік мақсат бойынша оқушылардың бір-бірімен, не басқа адамдармен пікірлесу, тілдесім мәдениеті, сөйлеу дағдылары қоғамдық-әлеуметтік ортадағы өмірлік жағдаяттарға сай ауызша және жазбаша түрде дамытылады [11].

Коммуникативтік мақсатты көздейтін ұстанымдар мына мәселелерді қамтиды:

1. Тікелей байланыс;
2. Білім мазмұны мен әлеуметтік сұраныстың үйлесімділігі;

3. Сөйлеуді оқыту арқылы меңгерту;
4. Сөйлеуге үйрету кезінде атқарылуы қажет жұмыс түрлерін анықтау;
5. Әңгіменің құрамдас бөліктерін жан-жақты қамту принципі [12].

Тікелей байланыс принципі бойынша оқу процесі адамдар арасындағы тікелей кездесу, әңгімелесу және өзара әрекеттесу арқылы ғана жүзеге асады. Тілдік қатынастың өзі адамдар арасындағы тікелей қарым-қатынасқа, жеке кездесуге, ауызша қарым-қатынасқа, пікірталас пен әңгімеге негізделген. Сондықтан тікелей байланыс арқылы тіл үйрену сөйлеу процесін жылдамдатады.

Сабақты аудиторияда және одан тыс жерде өткізу бір жақты емес (тек оқушы арқылы емес, мұғалімнің өзі арқылы емес), екі жақты байланыс (оқушы мен оқушының, оқушы мен мұғалімнің бір мезгілдегі іс-әрекеті арқылы) жүзеге асырылады.). Рас, кейде бұл байланыс қосымша түрде болуы мүмкін. Мысалы, берілген тапсырмалар арқылы, қашықтағы сұраққа жауап беру және т.б., бірақ бәрі екі жақтың әрекетінің нәтижесінде болады.

Тікелей қарым-қатынас принципі сабақта ғана емес, өмірде де жұмыс істейді. Бір ұлт пен екінші ұлттың адамы бір тілде сөйлесе алса, бұл тікелей байланысты білдіреді. Сондықтан мұндай жағдайларды мұғалім де, оқушы да тиімді пайдалана білуі керек.

Тікелей қарым-қатынас принципінің ерекшелігі – кез келген уақытта келген пікірді білдіру және оған жауап алу үшін кез келген жағдай мен ортаны пайдалана білуінде. Сөйлеу мен түсінудің жолын табыңыз.

Білім беру мазмұны мен әлеуметтік-әлеуметтік сұраныстың үйлесімділік принципі бойынша лексикалық тақырыптар ауқымындағы оқу материалдары және әр деңгейде күтілетін нәтижелер тіл үйренушілердің әлеуметтік ортасына лайықты өмірлік дағдыларды меңгеруге бағытталған. Қарым-қатынастық сөйлеу үлгілері базалық білім мазмұнына сай лексикалық және грамматикалық минимумдарды толық қамтып, тіл үйренушінің сұранысы мен қабілетіне сәйкес үйлесім табады.

Сөйлеуге үйрету арқылы оқыту – қатысу әдісінің сапасын қамтамасыз етуге бағытталған ұстаным. Тіл үйренуге қатысты мәселелерді, тіл үйренуге байланысты қандай міндеттер мен міндеттерді шешу қажет, оны жүзеге асыруда бұл жұмыс түрлерінің алатын орны мен қызметі қандай екенін анықтап, айқындамайынша бұл мақсатқа жету мүмкін емес. Мысалы, бірінші орындалатын тапсырмалар берілген тақырып бойынша мәтінмен жұмыс жасаудан басталып, сабақ барысында сөздікпен жұмыс, аудармамен жұмыс, жаттығулармен жұмыс, суретпен жұмыс, өзіндік жұмыс т.б. бір мезгілде. Ал олардың өздері салаға бөлініп, әр жұмыс түрі сұхбат, жұптық немесе топтық жұмыс арқылы мотивация туғызады.

Сөйлеуге үйретуде орындалатын жұмыс түрлерін анықтау принципі қатысымдық әдістің сапасын қамтамасыз етеді. Мұнда тілді оқытуға қатысты мәселелерді, қандай міндеттер мен міндеттер атқару керектігін, оны жүзеге асырудағы осы жұмыс түрлерінің орны мен қызметін айқындап, алға қойған түпкі мақсатқа жету көзделеді.

Мысалы, сабақтың мақсаты оқушыларға алдағы жексенбіні қалай өткізу керектігі туралы әңгіме жазу болса, ұйымдастыру кезеңінен кейін осы тақырыпқа қатысты сөздер алынып, сөйлесу әрекеті бірден жүзеге асырылады. Бірінші орындалатын тапсырмалар берілген тақырып бойынша мәтінмен жұмыстан басталып, сабақ барысында сөздікпен жұмыс, аудармамен жұмыс, жаттығулармен жұмыс, суретпен жұмыс, өзіндік жұмыс т.б. . Ал олардың өздері салаға бөлініп, жұмыс түрлері бірде әңгіме арқылы, бірде жұп арқылы, бірде оқушының ұстаздық рөлі арқылы т.б. тәсілдерге қызығушылық танытады.

Мысалы, сөздіктегі сөздермен жұмыс: жаңа сөздерді іздеу, сөздердің мағынасын түсіндіру, сөздерді алфавит бойынша тізбеу, кестедегі сөздерді қолдану, сөздерді торға орналастыру, егер ол ауысса аудару, т.б.; жаттығулармен жұмыс: қатысу жаттығуы, айтылым жаттығуы, лингвистикалық жаттығу, фонетикалық жаттығу, лексикалық жаттығу, грамматикалық жаттығу, т.б. б. топтастырылады және берілген сабақта сөйлеуді үйрету үшін қайсысы көбірек қажет, соған сәйкес таңдалып, осы сабаққа қатысты минимумдарға енгізіледі және т.б. [13]

Сабақта жүргізілетін жұмыс түрлері ауызша және жазбаша орындалады.

Бұл принцип оқу процесінде жүзеге асырылатын бірнеше жұмыс түрлерін қамтиды және жұмыс түрлерінің санымен емес, сапасымен ерекшеленеді.

Жұмыс түрлерін анықтау ұстанымы мұғалімнен жан-жақты ізденуді, өзіне нақты міндет қоюды, әр сабақтың мақсатын анықтауды талап етеді және тіл үйрету барысында мұғалімге еркіндік береді.

Жұмыс түрлерін анықтау принципі сөйлеуге қажетті қатысу бірліктерінің деңгейлеріне қарай қызметін, мағынасын, орнын анықтауды талап етеді.

Сөйлесу әрекетінің құрамдас бөліктерін жан-жақты қамту принципі негізінде тіл үйренушілердің коммуникативтік құзыреттіліктерін меңгеру мақсатында сөйлесу әрекетінің бес түрі (тыңдау, оқу, айтылым, жазылым, айтылым) жан-жақты қамтылған. Сондай-ақ ол ағымдағы, аралық және қорытынды сынақтарда оқушының білім деңгейін анықтау, тілді меңгеру нәтижелерін бағалау қызметін атқарады. Осылайша, бұл бес күрделі дағды әрі білімді меңгеру көзі, әрі білімді бақылау нысаны қызметін атқарады.

Тіл үйренудің кілті – қазақ тілінде сөйлесе білу, өз ойын жеткізе білу. Мұның бәрі әр сабақта белгілі бір тақырыпта қалай сөйлеу керектігін білуден басталады және кез келген жағдайда сөйлеуге дейін барады. Сондықтан білім берудегі түрлі жұмыстар, сабақтар, т.б. Бұл бір орталық өзектен (тақырып) басталып, негізгіге өткенде, яғни тақырыпты сөйлеп, талқылай алғанда тиімді болады.

Оқыту формалары оқушының қатысымдық-мәдени дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін, олардың мемлекеттік тілде сөйлеуге мүдделілігін тудыратын өмірлік жағдаяттарға барабар дербестік, жұптық, топтық, ұжымдық тапсырмаларға құрылады. Мұнда тілдік қатынастың ауызша және жазбаша түрлері сөйлесімнің типтеріне, сөйлеу актілеріне сәйкестендіріліп, коммуникацияның монологтік, диалогтік, полилогтік түрлері жүзеге асырылады.

Нәтижелер

Қазақ тілін оқытудың нәтижелі болуына *ақпараттық, коммуникативтік, проблемаларды шешу және лингвомәдени танымдық құзіреттіліктерді қалыптастыру* ерекше ықпал етеді.

Ақпараттық құзіреттілік – тіл үйренушінің қатысу және оқу мақсаттары үшін қажетті ақпаратты табу, түсіну, қарым-қатынас жасау, талдау, өңдеу және сақтау, қажетті ақпаратты өз қажеттіліктеріне сәйкес пайдалану және жаңа ақпараттық технологияларды меңгеру.

Коммуникативтік құзіреттілік – тіл үйренушінің әр түрлі әлеуметтік және өмірлік жағдаяттарда қазақ тілінде ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау, қатысу тапсырмаларын шешу, өз ойын, пікірін, көзқарасын білдіру, диалогтық және полилогиялық диалогтарға қатысу, сонымен қатар өз ойын еркін жеткізу қабілеті. әлеуметтік орта.

Мәселелердің шешімін таба білу – тіл үйренушінің күнделікті өмірлік жағдаяттарда мақсат қоя білу, қажетті мәселелердің шешімін таба білу, сонымен қатар оларды жүзеге асыруда тілден алған білім, білік, дағдыны тиімді пайдалана білу.

Тілдік-мәдени құзыреттілік – тіл үйренушінің қазақ халқының рухани құндылықтарымен, әдебиеті мен мәдениетімен танысу, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын, қарым-қатынастық және коммуникативті ерекшеліктерін ескеру, тілдің тілдік және мәдени нормаларын сақтай білуі. , қоршаған ортадағы мәдениетаралық қатынасты жүзеге асыру [14, 42 б.].

Жұмыстың ғылыми маңыздылығы оның зерттеу саласына қосқан үлесінің қаншалықты маңызды екенін анықтайды. Мұны келесі факторлар арқылы анықтауға болады:

Жаңа ашылымдар: жұмыс зерттеу саласына жаңа білім немесе түсініктерді әкеледі.

Саясатқа әсері: жұмыс нәтижелері саясатты қалыптастыруда немесе кез-келген мәселелерді шешуде практикалық маңыздылығымен жоғары.

Әрі қарайғы зерттеулерге әсері: жұмыс әрі қарайғы зерттеулерге немесе жаңа идеяларды дамытуға негіз бола алады.

Қоғамдық пікірге әсері: зерттеу жұмысымыз болуы маңызды қоғамдық пікірге әсер ете алады.

Жалпы, жұмысымыздың ғылыми маңыздылығы оның зерттеу саласына, практикалық қосымшаларға және қоғамдық пікірге әсері негізінде бағаланады. Оның маңыздылығын бағалау көзқарас пен контекстке байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Сондықтан жұмысымыздың практикалық қолданыс аясы кең деп айта аламыз.

Тілдік құзыреттіліктің ғылыми маңыздылығына келетін болсақ, лингвистика, психология, білім беру және әлеуметтану салаларында тілдің қарым-қатынастағы, мәдени экспрессиядағы және когнитивті дамудағы рөлін зерттейтін көптеген зерттеулер мен зерттеулер жүргізілді. Бұл зерттеулер әртүрлі салалардағы тілдік құзыреттіліктің маңыздылығын көрсетеді және тілді және оның қоғамдағы рөлін түсінуге көмектесті.

Қорытынды

Тілдік коммуникация – бұл белгілі бір әлеуметтік қатынастарда тіл арқылы ашылатын адамдарға тән ойлау мен қарым-қатынас процесінің көрінісі. Әлеумет пен бізді қоршаған ортадағы аса қиын құбылыс тілді қолданушылардың ақыл-ойы мен тілі болғандықтан, адамның ойлау жүйесі, қарым-қатынас қабілеті қоғамда ерекше маңызы бар тенденциялар болып табылады. Осы процесте тілді меңгерудің ұстанымдары мен құзыреттіліктер жүйесін зерделеудің маңызы зор.

Тілдік құзыреттілік бірнеше саладағы ғылыми қызығушылық үшін өте маңызды.

Лингвистика: тілдік құзыреттілікті зерттеу лингвистерге адамдардың тілді қалай меңгеретінін, қолданатынын және қарым-қатынас жасайтынын жақсы түсінуге көмектеседі.

Білім: тілдік құзыреттілікті дамыту білім берудің маңызды аспектісі болып табылады, өйткені ол студенттерге өз ойын жақсы жеткізуге және басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға көмектеседі.

Психология: тілдік құзыреттілікті зерттеу психологтарға басқа адамдармен қарым-қатынас жасау және қарым-қатынас жасау үшін тілді қалай қолданатынымызды жақсы түсінуге көмектеседі.

Әлеуметтану: тілдік құзыреттілікті зерттеу әлеуметтанушыларға тілдің біздің өмірімізге қалай әсер ететінін жақсы түсінуге көмектеседі, өйткені ол қарым-қатынас пен өз ойларын, сезімдері мен идеяларын білдірудің негізгі құралы болып табылады. Бұл біздің мәдениетіміз бен қоғамымызға да әсер етеді, өйткені тіл біздің мәдениетіміз бен ойлауымызды көрсетеді. Тілдік құзыреттіліктерді және олардың біздің өмірімізге қалай әсер ететінін зерттеу тілдік коммуникацияны және оның қазіргі қоғамдағы ролін жақсырақ түсінуге әкелуі мүмкін.

Тілдік коммуникацияда екі негізгі ұстанымды ажыратуға болады: актерлік және рецептивті.

Актерлік ұстаным: бұл жағдайда адам актер ретінде әрекет етеді және өз ойлары мен сезімдерін білдіру құралы ретінде тілді қолдана отырып, белсенді әрекет етеді.

Рецептивті позиция: бұл жағдайда адам тыңдаушы немесе бақылаушы ретінде әрекет етеді, ақпарат алады және оны өңдейді.

Екі позиция да сәтті қарым-қатынас үшін маңызды және жағдайға байланысты бірінен екіншісіне ауыса алады.

Тілді оқыту процесінде екі негізгі позицияны ажыратуға болады: белсенді және пассивті.

Белсенді ұстаным: бұл жағдайда оқушы оқу процесіне белсенді қатысады, өз ойлары мен идеяларын білдіру үшін тілді қолданады, сөйлеуді қолданады және диалог жүргізеді.

Пассивті позиция: бұл жағдайда оқушы ақпаратты тыңдайды және бақылайды, есте сақтайды және оны қолдануға тырысады, бірақ оқу процесіне аз қатысады.

Екі позиция да оқытудың әртүрлі кезеңдерінде пайдалы болуы мүмкін және оқушы оқу процесіне барынша әсер етуі үшін олардың арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды.

Қорыта айтқанда, ғылыми зерттеуіміз тек қана тіл біліміне ғана емес психология, социология және т.б. сияқты ғылыми бағыттарға да өз септігін тигізіп. Тілді меңгерудің оңтайлы жолдарын тілдік коммуникация: ұстанымдар мен құзыреттіліктер қарастырады.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Деңгейлік парадигмалар әдіснамасы: оқылым мен жазылым» атты гранттық жобасы (№АР14869424) негізінде жарияланды.

ӘДЕБИЕТ

[1] Болғанбайұлы Ә., Қалиұлы Ғ. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы, 1997. – 256 б.

[2] Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове). изд. второе. – М., 1972. – 614 с.

[3] Исаев С. Қазіргі қазақ тіліндегі сөздердің грамматикалық сипаты. – Алматы, 1998. – 304 б.

[4] Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория. – М., 1973. – 246 с.

[5] Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: шығармалар жинағы. – Алматы, 2019. – Б. 538-559.

[6] Оразбаева Ф. Тілтамыр: шығармалар жинағы. – Алматы, 2019. – 302 б.

[7] Қордабаев Т. Жалпы тіл білімі. – Алматы, 1983. – 232 б.

[8] Галкина-Федорук Е.И. Язык и общественное явление. – М., 1954. – 44 с.

[9] Маргарян А.А. Коммуникативная функция и структура высказывания. – Ташкент, 1988. – 159 с.

[10] Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981. – 139 с.

[11] Мулдабекова К.Т. Ақпараттық технологиялар арқылы болашақ мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру: дис. ... филос.докт. PhD. – Алматы, 2014. – 158 б.

[12] Wyman J. Theory of communicative competence. – 1957. – P. 57-61.

[13] Savignon S.J. Communicative competence: Theory and classroom practice. Reading. – MA: Addison-Wesley Publishing Co, 1983. – 332 p.

[14] Кашкин В.Б. Введение в теорию дискурса: Лингвистика и межкультурная коммуникация: золотая серия. – М.: Восточная книга, 2010. – 152 с.

REFERENCES

[1] Bolğanbaiūly Ä., Qaliūly Ğ. Qazırgı qazaq tılıniñ leksikologiasy men frazeologiasy (Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language). – Almaty, 1997. – 256 b. [in Kaz.]

[2] Vinogradov V.V. Russkij jazyk (grammaticheskoe uchenie o slove) (Russian language (grammatical teaching of words). second edition. – M., 1972. – 614 s. [in Rus.]

[3] İsaev S. Qazırgı qazaq tilindegi sözderdiñ gramatikalyq sipaty (Grammatical character of modern Kazakh words). – Almaty, 1998. – 304 b. [in Kaz.]

[4] Zvegincev V.A. Jazyk i lingvisticheskaja teorija (Language and linguistic theory). – M., 1973. – 246 s. [in Rus.]

[5] Orazbaeva F. Tıldik qatynas: şyğarmalar jınağy (Linguistic relations: a collection of works). – Almaty, 2019. – B.538-559. [in Kaz.]

- [6] Orazbaeva F. Tiltamyr: syǵarmalar jinaǵy (Language: a collection of works). – Almaty, 2019. – 302 b. [in Kaz.]
- [7] Qordabaev T. Jalpy til bilimı (General language knowledge). – Almaty, 1983. – 232 b. [in Kaz.]
- [8] Galkina-Fedoruk E.I. Jazyk i obshhestvennoe javlenie (Language and social phenomenon). – M., 1954. – 44 s. [in Rus.]
- [9] Margarjan A.A. Kommunikativnaja funkciya i struktura vyskazyvaniya (Communicative function and structure of the statement). – Tashkent, 1988. – 159 s. [in Rus.]
- [10] Gal'perin I. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo isseledovaniya (Text as an object of linguistic research). – M., 1981. – 139 s. [in Rus.]
- [11] Muldabekova K.T. Aqparattyq tehnologialar arqyly bolaşaq mamandardyń kommunikativtik qūzyrettiligin qalyptastyru (Formation of communicative competence of future specialists through information technologies): dis. ... PhD. – Almaty, 2014. – 158 b. [in Kaz.]
- [12] Wyman J. Theory of communicative competence. – 1957. – P. 57-61.
- [13] Savignon S.J. Communicative competence: Theory and classroom practice. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Co, 1983. – 332 p.
- [14] Kashkin V.B. Vvedenie v teoriyu diskursa: Lingvistika i mezhhkul'turnaja kommunikaciya: zolotaja seriya Vostochnaja kniga (Introduction to Discourse Theory: Linguistics and Intercultural Communication. Gold Series. – M.: Oriental Book, 2010. – 152 s. [in Rus.]

ЯЗЫКОВАЯ КОММУНИКАЦИЯ: ПОЗИЦИИ И КОМПЕТЕНЦИИ

*Утегулова З. Н.¹, Оразбаева Ф. Ш.², Оразалиева Э. Н.³, Шалкарбек А. ⁴

*¹старший препод., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

e-mail: ziko_lady@gmail.ru,

²доктор пед. наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

e-mail: f_orazbaeva@mail.ru,

³доктор пед.наук, профессор кафедры Казахского языка и тюркологии Назарбаев Университет, Астана, Казахстан

Абая, Алматы, Казахстан

e-mail: elmira.orazaliyeva@nu.edu.kz

⁴PhD докторант 3-курса, Казахский национальный педагогический университет имени Абая Алматы, Казахстан

e-mail: aikerimshalkarbek@gmail.com

Аннотация. В статье речь пойдет о важности изучения принципов владения языком и системы компетенций и о том, как коммуникативная деятельность реализует прикладной характер языка. Вместе с тем, в ходе коммуникации обсуждаются вопросы восприятия, осмысления, понимания значения слова, учета познавательных особенностей, формирования у них умений выражать свои мысли, мнения в различных жизненных ситуациях, решать коммуникативные задачи, реализовывать коммуникативную цель, правильно использовать законы и нормы языка.

Цель исследования – определение позиций и компетенций, преследующих коммуникативную цель, и ее значимость в овладении казахским языком.

Научная значимость нашей исследовательской работы подчеркивается тем, что соответствие позиций и компетенций преподавания казахского языка в разноязычной аудитории и формирование лингвокультурологических компетенций и решение информационных, коммуникативных проблем способствуют результативности обучения казахскому языку, вносят свой вклад в области когнитивной лингвистики,

лингвокультурологии, коммуникативно-прагматики в казахском языкознании. Что касается научной важности языковой компетентности, было проведено множество исследований в области лингвистики, психологии, образования и социологии, изучающих роль языка в общении, культурном самовыражении и когнитивном развитии. Эти исследования подчеркивают важность языковой компетентности в различных областях и помогли понять язык и его роль в обществе.

Практическая значимость – важное значение в лингвистике в научном рассмотрении подходов к взаимопониманию, обмену идеями в рамках языкового общения в функциональном, коммуникативно-прагматическом, когнитивном, лингвокультурном аспектах. Она требует изучения дидактических принципов обучения языку и системы компетенций, которые осваивает обучающийся.

Основные методы исследования – описательные, обобщающие, группировочные, методы и приемы использования языковых средств.

В результате исследования было установлено, что формирование коммуникативной компетентности, как нового направления, обусловленного общими направлениями и позициями, особенно способствует решению информационных, коммуникативных проблем и формированию лингвокультурологических компетенций в иноязычной аудитории на предмет соответствия позиций и компетенций преподавания казахского языка и результативности обучения казахскому языку. Практическая значимость результатов работы заключается в том, что для овладения изучающими язык коммуникативными компетенциями комплексный охват аудированием, чтением, произношением, письмом, языковыми действиями позволяет повысить качество обучения языку на мировом уровне, облегчая изучение языка. Поэтому большое значение эти процессы имеют при изучении системы позиций и компетенций владения языком.

Ключевые слова: лингвистика, речевой аппарат, морфема, коммуникативное единство, ситуация, закономерности, система, позиция

LANGUAGE COMMUNICATION: ATTITUDES AND COMPETENCES

*Utegulova Z. N.¹, Orazbayeva F. S.², Orazaliyeva E. N.³, Shalkarbek A.⁴

^{*1}Senior Lecturer, Abay Kazakh National Pedagogical University

Almaty, Kazakhstan

e-mail: ziko_lady@gmail.ru,

²Doctor of Ped. Sc., Professor, Abay Kazakh National Pedagogical University

Almaty, Kazakhstan

e-mail: f_orazbaeva@mail.ru,

³Doctor of Ped. Sc., Professor of Department of Kazakh Language and Turkology, Nazarbayev University, Astana, Kazakhstan

e-mail: elmira.orazaliyeva@nu.edu.kz,

⁴the 3rd year PhD student, Abay Kazakh National Pedagogical University

Almaty, Kazakhstan

e-mail: aikerimshalkarbek@gmail.com

Abstract. The article deals with the importance of learning the principles of language proficiency and the competence system and how communicative activities implement the applied nature of language. At the same time, communication discusses the issues of perception, comprehension, understanding the meaning of the word, taking into account cognitive features, forming the skills to express their thoughts, opinions in different life situations, solve

communicative tasks, implement communicative purpose, correctly use the laws and norms of language.

The aim of the research is to determine the positions and competences pursuing the communicative goal and its significance in mastering the Kazakh language.

The scientific significance of our research work is emphasized by the fact that matching the positions and competences of teaching the Kazakh language in a multilingual audience and forming linguocultural competences and solving information, communicative problems contribute to the effectiveness of teaching the Kazakh language, contribute to the field of cognitive linguistics, linguoculturology, communicative-pragmatics in Kazakh linguistics. Regarding the scientific importance of language competence, there have been many studies in linguistics, psychology, education and sociology investigating the role of language in communication, cultural expression and cognitive development. These studies highlight the importance of language competence in various fields and have helped to understand language and its role in society.

The practical relevance is important in linguistics in the scientific consideration of approaches to mutual understanding, exchange of ideas within language communication in the functional, communicative-pragmatic, cognitive, linguocultural aspects. It requires the study of didactic principles of language teaching and the system of competences mastered by the learner.

The main research methods are descriptive, generalizing, grouping, methods and techniques of using linguistic means.

As a result of the research it was found out that formation of communicative competence, as a new direction caused by the general directions and positions, especially contributes to solution of informative, communicative problems and formation of linguocultural competence in a foreign language classroom on the subject of conformity of positions and competences of teaching the Kazakh language and effectiveness of teaching the Kazakh language. The practical significance of the results of the work consists of the fact that for language learners the complex coverage of listening, reading, pronunciation, writing, linguistic actions allows raising the quality of language learning at the world level and facilitating language learning. Therefore, these processes are of great importance when examining the system of attitudes and competences of language acquisition.

Keywords: linguistics, speech apparatus, morpheme, communicative unity, situation, patterns, system, position

Статья поступила 22.01.2023